

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-27-25>

УДК811.161.2'373:378

СПИС О. А.

Державний університет інфраструктури та технологій

ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП ТА ЙОГО РІЗНОВИДИ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ (НОРМАТИВНІСТЬ ТА ПРАВИЛЬНІСТЬ ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ)

Стаття присвячена публічному виступу та його різновидам у навчальних закладах. Автором схарактеризовано публічний виступ як жанр різновиду мовленнєвої діяльності. Академічний публічний виступ, як ораторська діяльність викладача, є невід'ємною складовою педагогічної діяльності, що популяризує досягнення науки. Мовлення педагогічних працівників потребує засвоєння норм літературної мови, термінології, стандартних мовленнєвих конструкцій та вміння користуватися мовними засобами відповідно до мети й ситуації спілкування. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю окреслити нормативність та правильність педагогічного мовлення. Встановлено, що різновидами академічного мовлення у навчальних закладах є лекції та доповіді. Мета статті полягає у виявленні помилок, яких припускаються працівники освітньої галузі під час підготовки та проведення лекцій, та – у спробі запропонувати шляхи їх подолання. Об'єктом дослідження є академічний публічний виступ, а предметом – його нормативність та правильність фахового мовлення. У структурі публічного мовлення педагогів виокремлено такі компоненти: когнітивний, комунікативно-операційний, експресивний. Когнітивний компонент пов'язаний зі знаннями норм сучасної української літературної мови, що включають наголос, лексику, синтаксис, стилістику, а також – фахову термінологію. Комунікативно-операційний компонент забезпечує використання мовних засобів згідно з метою, умовами та ситуацією спілкування; а також володіння основними професійними мовленнєвими навичками, необхідними для роботи на педагогічних посадах. Зі свого боку, експресивний компонент відповідає за володіння екстралінгвістичними засобами комунікації, тобто за мелодіку, фразовий наголос, паузи, ритм, темп, силу голосу. Особливу увагу приділено ефективному представленню презентацій, які стали невід'ємною частиною сучасного освітнього процесу.

Ключові слова: академічний публічний виступ, мовленнєва діяльність, нормативність мовлення, публічне мовлення, фахове мовлення.

SPYS O.

State University of Infrastructure and Technologies

PUBLIC SPEAKING AND ITS VARIETIES IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS (NORMATIVITY AND CORRECTNESS OF PROFESSIONAL SPEECH)

The article is devoted to public speaking and its varieties in educational institutions. The author characterize public speaking as a genre of speech activity. In turn, the authors of the article understand academic public speaking, which is an integral part of pedagogical activity, as the oratory activity of a teacher who popularizes the achievements of science. The author of the article emphasize that the speech of teachers requires mastering the norms of the literary language, terminology, standard speech constructions in the field of education and the ability to use language means in accordance with the purpose and situation of communication. The relevance of the study is determined by the need to outline the normativity and correctness of pedagogical speech. It has been established that lectures and reports are the types of academic speech in educational institutions. The purpose of the article is to identify the mistakes made by educators in the preparation and delivery of lectures and to suggest ways to overcome them. The object of the study is academic public speaking, and the subject is its normativity and correctness of professional speech. The following components are distinguished in the structure of teachers' public speech: cognitive, communicative and operational, expressive. The cognitive component is related to the knowledge of the norms of the modern Ukrainian literary language, including accent, vocabulary, syntax, stylistics, and professional terminology. The communicative-operational component ensures the use of language means in accordance with the purpose, conditions and situation of communication; as well as the possession of basic professional speech skills necessary for work in teaching positions. In turn, the expressive component is responsible for mastery of extralinguistic means of communication, i.e. melody, phrasal emphasis, pauses, rhythm, tempo, and voice power. Particular attention is paid to the effective presentation of presentations, which have become an integral part of the modern educational process.

Key words: academic public speaking, speech activity, normativity of speech, public speaking, professional speech.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Вміння впевнено виступати перед публікою та переконувати інших у певних поглядах є необхідною навичкою для кожного працівника освіти, який бажає досягти успіху у своїй професії. Відомо, що різновидами публічних виступів є академічний, політичний, юридичний, суспільно-побутовий та церковний [1; 2; 4]. Основні вимоги до публічного виступу визначаються його видом. Наприклад, те, що може бути неприйнятним у судовому середовищі, вітатиметься в академічному публічному виступі. Релевантним для нашого дослідження є академічний виступ, що є невід'ємним атрибутом життя фахівця в галузі освіти чи науки. Лекції, семінари, доповіді та інші форми освітньої та наукової комунікації належать до цієї категорії.

У наукових колах академічне красномовство трактують як ораторську діяльність науковця та викладача, що доповідає про результати дослідження або популяризує досягнення науки [3; 5]. Найбільш поширеними його «видами і жанрами вважаються власне наукові (лекція, наукова доповідь, повідомлення, огляд, реферат і т. ін.); науково-методичні (навчальна лекція); науково-популярні (науково-популярна лекція, кінолекція, лекція-екскурсія та ін.» [3, с. 77]. Головними рисами академічного виступу мають бути доказовість, логічність, точність, чіткість, термінологічність тощо.

Питанню розвитку ораторських навичок у навчальних закладах, які готують педагогів, приділяється недостатньо уваги. Аналіз виступів працівників освіти засвідчує, що для більшості з них характерна висока залежність від концепту, невміння зацікавити аудиторію та високий рівень тривожності, що негативно впливає на якість виступів. Часто трапляється, що оратори просто повідомляють зміст своїх промов і намагаються інформувати аудиторію, не створюючи внутрішніх монологів або дискусійних ситуацій з аудиторією. Низка досліджень засвідчила переважно низький рівень комунікативної компетентності серед педагогічних працівників. Тому для вирішення проблеми розвитку навичок публічних виступів необхідно внести суттєві зміни у зміст, завдання, методи та прийоми підготовки майбутніх учителів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Визнання важливої ролі культури спілкування та фахового мовлення висвітлено такими науковцями та методистами, як Л. В. Вікторова [3] та М. Зубков [4]. Їхні праці зосереджені на мовній поведінці індивідів і містять рекомендації щодо правильного використання мови, застосування мовних засобів відповідно до умов спілкування та засвоєння норм усного та писемного мовлення. Однак питання мовної підготовки працівників галузі освіти залишається досить актуальним. Методика викладання української мови у вищих навчальних закладах та формування професійного дискурсу майбутніх фахівців перебувають на початковому етапі становлення. Запроваджені курси «Ділової української мови» не можуть задовольнити нагальну потребу суспільства у підготовці національної еліти, фахівців, які досконало володіють українською мовою в усіх сферах, особливо в академічному публічному виступі. У цьому контексті важливими стануть роботи М. Вахницької [2] та М. Лісового [5], які пропонують різноманітні педагогічні технології формування культури професійного мовлення у галузі освіти. Не зважаючи на велику кількість робіт, присвячених дослідженню публічних виступів, деякі важливі аспекти формування професійного мовлення майбутніх фахівців у галузі освіти залишаються недослідженими. Питання формування ораторської компетентності педагогів, для яких уміння користуватися мовою є невід'ємною складовою професійної діяльності, не було предметом окремого дослідження.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає в окресленні нормативності академічного мовлення та у виявленні помилок, яких припускаються працівники освітньої галузі під час підготовки та проведення лекцій, а також у спробі запропонувати шляхи їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Публічний виступ як жанр мовленнєвої діяльності вирізняється своїми особливими ознаками, а саме «здатністю до виконання системи розумової та немовленнєвої поведінки (ефективне поєднання логіко-метафоричних форм мислення та мовних засобів вираження)» [4, с. 35]. Це вид суспільно-політичної та професійної діяльності, що виконує соціально-організаційну (засіб пропаганди) та культурно-виховну (формування громадської думки) функції, спрямовану на інформування та переконання аудиторії засобами живої мови [2; 5].

Узагальнюючи різноманітні трактування поняття «публічна промова», приходимо до висновку, що це особлива форма мовленнєвої діяльності, спрямована на інформування реципієнта та здійснення маніпулятивного впливу на нього під час комунікації. Гарний промовець постійно вдосконалює своє ораторське мистецтво, працюючи над мовою, жестами та мімікою. Ефективна публічна промова потребує відмінних комунікативних навичок від мовця, а сам виступ має бути інформативним, логічним та цілісним. Цікавий виступ має відповідати мотиваційному елементу повідомлення для аудиторії. У наукових колах вдосконалення академічного мовлення педагогічними працівниками трактують як «процес засвоєння норм літературної мови, термінології, стандартних мовленнєвих конструкцій у сфері освіти та вміння користуватися мовними засобами відповідно до мети і ситуації спілкування» [1, с. 27].

Фахівці з ораторського мистецтва наголошують, що «структура успішного публічного виступу має містити когнітивний, комунікативно-операційний та експресивний компоненти» [4, с. 87]. Когнітивний компонент пов'язаний зі знаннями норм сучасної української літературної мови, що включають наголос, лексику, синтаксис, стилістику, а також фахову термінологію. Відповідно до лексичних норм слово має використовуватися в тому значенні, яке воно має і яке зафіксоване у словниках української мови. Порушення лексичних норм призводить до спотворення сенсу висловлювання. Слід зважати на те, що норма не допускає заміну компонентів фразеологічного звороту, усічення фразеологізму. Орфоепічні норми, які охоплюють усне мовлення, встановлюють літературну вимову, сприяючи взаєморозумінню мовців. Порушення вимовних норм відволікає від його змісту. Акцентологічні норми можуть спричиняти труднощі, адже в українській мові наголос не закріплений за певним складом, як у деяких інших мовах.

Комунікативно-операційний компонент забезпечує використання мовних засобів згідно з метою, умовами та ситуацією спілкування; а також володіння основними професійними мовленнєвими навичками, необхідними для роботи на педагогічних посадах. Ясність мови адресанта забезпечує правильне розуміння сказаного чи написаного реципієнтом. Причинами неясності мовлення можуть стати недоречне вживання

займенників, порушення узгодження, невиправдане запозичення іноземних слів. Так, у мовленні вводиться слово з іноземної мови як синонім для визначення вже наявного поняття чи явища без внесення додаткових відтінків смислу, або таке, що вживається в українській мові недоречно, бо має кілька значень в іноземній мові. Наприклад: *превалювали замість переважали; лімітуються замість обмежуються, деструктивний замість руйнівний, консенсус замість згода, ексклюзивний замість винятковий*. До інших причин неясності мовлення можна зарахувати нагромадження термінів, швидкий темп, невиразну вимову; використання діалектизмів і жаргонізмів, мовленнєву надмірність, різновидом якої є плеоназми, тобто поєднання слів, близьких за змістом: *десять осіб слухачів, дефекти й недоліки, повсякденна буденність, у липні місяці*. У наведених прикладах сенс зайвого слова вже закладений у слові, що стоїть поруч.

У результаті словесно-семантичної надмірності порушується також сенс висловлювання. Іншим різновидом плеоназму є тавтологія – повторне позначення іншими словами вже названого поняття. Явна тавтологія виникає при повторенні однокорених слів. Прихована тавтологія виникає при з'єднанні іноземного та українського слів: *вперше дебютував, внутрішній інтер'єр, вільна вакансія, дивний парадокс, провідний лідер*. Основні умови зрозумілого мовлення – знання матеріалу та чітка композиція виступу. У точному мовленні слова суворо відповідають позначеним предметам, явищам дійсності та задуму мовця. Порушення точності мовлення внаслідок недостатнього знання особливостей української мови – це вживання слів у невластивому їм значенні, не усунута контекстом багатозначність, що породжує двозначність. Точності сприяють цитування; грамотне використання синонімів; правильне вживання паронімів та омонімів; вживання термінів і кліше. При цьому норма у професійній термінології не повинна суперечити нормам української літературної мови.

«Експресивний компонент відповідає за володіння екстралінгвістичними засобами комунікації, тобто мелодикою, фразовим наголосом, паузами, ритмом, темпом, силою голосу тощо» [3, с. 122; 4, с. 75].

Як правило, академічні публічні виступи розраховані на вибагливу аудиторію, тому мова насичена термінологією, спеціальною лексику. Проте є й винятки: університетські лекції для студентів першого курсу також є різновидом академічного мовлення, де завдання лектора – пояснити тему так, щоб вона була зрозуміла аудиторії. Сучасні університетські лекції все частіше супроводжуються презентаціями та відеороліками. Фахівці, що потребують проведення презентацій повинні вміти добирати фактичний матеріал для своїх доповідей, організувати послідовність їх викладу, формулювати теми і завдання і в цілому враховувати високий рівень мовленнєвої та комунікативної культури, адаптуючи їх до потреб та інтересів аудиторії. Презентації стали невід'ємною частиною навчального процесу. Однак створювати їх у довільній формі не рекомендують. Це пов'язано з тим, що погано організований, неструктурований зміст, переваження інформацією перешкоджає засвоєнню лекційного матеріалу і значно знижують здатність студентів до сприйняття навчального матеріалу. Презентації слід використовувати як допоміжний інструмент під час проведення лекції.

Викладачам слід враховувати «основні вимоги до презентації: 1) кольори слайдів презентації мають бути неясними, а текст розбірливим; 2) анімація та зображення на слайдах мають відповідати змісту і не відволікати студентів від навчального матеріалу; 3) слайди не повинні містити багато тексту, тому слід включати тільки найважливішу інформацію (визначення, основні дати, назви, числові показники, графіки та діаграми), які лектору читати не рекомендується. Інформація на слайдах має пояснюватися у форматі вільної розповіді; 4) текст має бути рівномірно розподілений на слайдах, слід уникати «порожніх» ділянок, оскільки вони привертають увагу студентів більше, ніж сама інформація; 5) не обов'язково розміщувати на слайдах усі ідеї, тільки основні; 6) під час читання лекцій не слід налаштовувати кожну лекцію так, щоб слайди автоматично змінювалися, оскільки кожна лекція відрізняється від попередньої, крім того, час обговорення може змінюватися залежно від рівня підготовки студентської групи та часу лекції» [1; 3; 4].

Слід пам'ятати, що презентація не замінить гарну лекцію або грамотного лектора, але вона може заощадити час під час розгляду найбільш проблемних питань з теми, що вивчається.

Поведінка викладача та контакт зі студентською аудиторією часто мають вирішальне значення. Гарний звучний голос, ясна і чітка мова, різноманітна і глибока інтонація – необхідні інструменти для виразного живого слова. Однак у роботі викладача не слід забувати про такі моменти, як жести та міміка. Це додаткові засоби виразного мовлення та необхідна умова для встановлення контакту з аудиторією. Гарне загальне враження від манер, пози та жестів також вкрай необхідні для успіху проведення лекції.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Академічний публічний виступ є невід'ємною складовою педагогічної діяльності, яка популяризує досягнення науки. Мовлення педагогічних працівників потребує засвоєння норм літературної мови, термінології та вміння користуватися мовними засобами відповідно до мети і ситуації спілкування. Різновидами академічного мовлення у навчальних закладах є лекції та доповіді. Структура академічного мовлення педагогів містить когнітивний, комунікативно-операційний та експресивний компоненти, які пов'язані зі знаннями норм сучасної української літературної мови, що забезпечують використання мовних засобів згідно з метою, умовами та ситуацією спілкування; а також відповідають за володіння екстралінгвістичними засобами комунікації.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробленні курсу з академічного мовлення для студентів педагогічних спеціальностей.

Література

1. Безгодова Н. С. Формування професійного мовлення майбутніх учителів природничого профілю: дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Херсон, 2009. 267 с.
2. Вахницька М. Г. Професійно-мовленнєва підготовка педагога в умовах багатомовності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання»; Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2007. 23 с.
3. Вікторова Л. В. Формування професійно-термінологічної компетентності студентів вищих аграрних навчальних закладів у фаховій підготовці: дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2009. 257 с.
4. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова. Харків: Торсінг, 2003. 446 с.
5. Лісовий М. І. Критерії і рівні сформованості культури професійного мовлення у студентів вищих медичних навчальних закладів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ – Вінниця, 2005. Вип. 7. С. 370–376.

References

1. Bezghodova, N. S. (2009). Formuvannia profesiinoho movlennia maibutnix uchyteliv pryrodnychoho profiliiu: dys. kand. ped. nauk: 13.00.02. Kherson. [in Ukrainian].
2. Vakhnytska, M. H. (2007). Profesiino-movlennieva pidhotovka pedahoha v umovakh bahatomovnosti: avtoref. dys. na zdobuttia nauk.stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.02 «Teoriia i metodyka navchannia»; Kherson. derzh. un-t. Kherson. [in Ukrainian].
3. Viktorova, L. V. (2009). Formuvannia profesiino-terminolohichnoi kompetentnosti studentiv vyshchykh ahrarnykh navchalnykh zakladiv u fakhovii pidhotovtsi: dys. kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Zubkov, M. H. (2003). Suchasna ukrainska dilova mova. Kharkiv: Torsinh. [in Ukrainian].
5. Lisovyi, M. I. (2005). Kryterii i rivni sformovanosti kultury profesiinoho movlennia u studentiv vyshchykh medychnykh navchalnykh zakladiv. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Kyiv – Vinnytsia. [in Ukrainian].